OUKA
Osaka University Knowledge Archive

Title	Danmarks ti bud?
Author(s)	Paludan-Miiller, Martin
Citation	IDUN ー北欧研究ー. 2019, 23, p. 323-330
Version Type	VoR
URL	https://doi.org/10.18910/71791
rights	
Note	

Osaka University Knowledge Archive : OUKA

https://ir.library.osaka-u.ac.jp/

Osaka University

Danmarks ti bud?

Martin Paludan-Müller

1.

Som underviser i dansk sprog og kultur for ikke-danskere har jeg i årenes løb tematiseret Janteloven – ofte tvunget af elevers forståelige forvirring over, hvad det drejer sig om. De kan have hørt om den som 'typisk dansk' og derfor endda tro, at dens ti bud udtrykker en slags konsensus eller sågar vedtægter i Danmark. For at afklare dens status må man kende dens historie og eksplicitte indhold. Jeg citerer fra Den Store Danske Encyklopædi:

1.	Du skal ikke tro at du *er* noget.
2.	Du skal ikke tro du er lige så meget som *os*.
3.	Du skal ikke tro du er klogere end *os*.
4.	Du skal ikke bilde dig ind at du er bedre end *os*.
5.	Du skal ikke tro du ved mere end *os*.
6.	Du skal ikke tro du er mere end *os*.
7.	Du skal ikke tro at *du* duer til noget.
8.	Du skal ikke le ad *os*.
9.	Du skal ikke tro at nogen bryder sig om *dig*.
10.	Du skal ikke tro du kan lære *os* noget.

Jantelovens ti bud

Janteloven, *udtryk, der stammer fra den dansk-norske forfatter Aksel Sandemoses roman En flyktning krysser sitt spor (1933, da. 1938). Heri skildres familiens og provinsbyen Jantes tryk på en opvoksende dreng.*

Undertrykkelsen og småligheden sammenfattes i Janteloven, modelleret over Moselovens ti bud. Centralt er budet: "Du skal ikke tro at du er noget". Den hyppige brug af begrebet antyder, at Janteloven er indgået som en del af danskernes ironiske selvopfattelse, og den citeres ofte som udtryk for kollektivets pres på og begrænsning af det enkelte individ.

De sociale spilleregler, som Janteloven er en konkret kodificering af, kan med en

antropologisk vinkel opfattes som udsprunget af en generel nordisk forsigtighed, når det gælder at fremhæve sin egen eller prise andres lykke. Dens rødder kan spores til den gamle nordiske forestilling om, at lykken sikres gennem visse forsigtighedsregler; gennem beskeden adfærd undgår man andres misundelse, mens derimod "hovmod står for fald".

2.

Her skal det ikke handle om Sandemoses roman, da begrebet 'Janteloven' har fået sit eget liv, løsrevet fra denne.

Når man googler på Janteloven, finder man foruden danske henvisninger mange norske – den gælder nemlig også som typisk norsk! Encyklopædien taler da også om "en generel nordisk forsigtighed, når det gælder at fremhæve sin egen eller prise andres lykke". At heller ikke Norden som helhed har patent på dette, ses af det japanske ordsprog: "Et søm, der rager ud, skal man slå ind".

Lad dette være en relativering af stereotypen om, at Jantelovens mentalitet er særegen for danskerne. Dermed skal det selvfølgelig ikke påstås, at den menneskelige tendens til at punktere opblæsthed eller sågar dyrke middelmådighed er lige stærk i alle kulturer.

Jeg tvivler på, at 'Kejserens nye klæder' kunne være opstået i fx den franske kultur, hvor elite og eliteskoler ikke som udgangspunkt bliver betragtet med dyb mistro. Danskere henviser jo hyppigt til denne historie, når man vil punktere elitær indbildskhed eller mereværdsfølelse – i sagens natur hos andre. Henvisningen til Andersens satiriske fiktionstekst tjener således til at **håndhæve** Jantelovens første eller sjette bud. Tekstens solidaritet og synsvinkel er hos det ærlige barn, historiens helt.

Påstanden: "Han har jo ingenting på" fremsættes af det 'naturlige', endnu uspolerede menneske: barnet. Stereotyp eller sandhed – barnet dyrkes i skandinavisk litteratur for sin evne til at 'skære igennem' de voksnes unaturlige opblæsthed og vrøvl. Søren Kierkegaard citeres ofte (uden kildehenvisning) for: "Mennesket fødes som original, men dør som kopi". I Diapsalmata (Enten-Eller) hedder det:

Jeg taler helst med Børn; thi om dem tør man dog haabe, at de kan blive Fornuft-Væsener; men de, der ere blevne det! Herre Jemini!

At børnelitteraturen står så stærkt i Skandinavien, afspejler denne respekt for almenmenneskelig umiddelbarhed og ægthed. Når vi piller nogen eller noget ned som 'Kejserens nye klæder', har vi denne jævnhedens patos med os. Forestillingen om at stå i kontakt med 'det folkelige' kan trække på det samme register.

Føler man sig derimod uden for dette eller sågar ramt, fristes man til at klage over Janteloven som de andres skjulte eller ubevidste drivkraft. Den eksplicitte henvisning til at være offer

for Janteloven kunne da være den stakkels kejsers **selvforsvar** mod denne: de små og smålige menneskers uberettigede fornægtelse af hans storhed og originalitet. Da også Sandemoses fiktionstekst er satirisk, handler henvisningen til den i konkrete tilfælde altid om 'de andre' og deres indskrænkede horisont.

Med hentydning til en anden Andersen-historie, 'Den grimme ælling', kaldes vores lille Danmark ofte 'den hjemlige andedam'. Hos Andersen er den virkelige storhed miskendt af de unaturlige, affekterede, indbildt kloge, men både Ællingen og Klods-Hans gør dem til skamme. I disse tekster ligger solidariteten hos Jantelovens uskyldige ofre, der heldigvis ikke er martyrer, men triumferende helte i lykkelige slutninger.

På det generelle plan kan man som dansker selvironisk beklage den nationale tendens til at begrænse hinanden. Som når talen er om 'fordomme' generelt (og Janteloven forstås da som en fordom), er det dog svært at medtage sig selv. 'Folk' har mange fordomme – ikke jeg. Janteloven præger 'danskerne' – på nær det tænkende 'jeg', der jo netop er forvist fra Jantelovens konforme samfund.

3.

For en nøjere betragtning er 'Janteloven' en ret uhomogen samling af formaninger – romanforfattere er jo ikke nødvendigvis stringente filosoffer.

A) Tre af dem udtrykker en hård antihumanisme:

§1. Du skal ikke tro at du er noget.

§7. Du skal ikke tro at *du* duer til noget.

§9. Du skal ikke tro at nogen bryder sig om *dig*.

Her frakendes det udefra kommende individ (Ællingen) i **absolut** forstand selvstændig værdi: Du er et nul, du kan ingenting, og ingen elsker dig.

Jeg tror og håber, at de færreste danskere genkender denne tankegang fra sig selv eller fra andres syn på dem igennem opvæksten. Derfor lader jeg dem ligge som mindre relevante for 'det typisk danske'. De øvrige Jantelove holder sig i det **relative** ved at sammenligne den fremmedes kompetencer og værdi med de indfødtes.

B) Disse tre handler om grad af viden og kunnen hos de indfødte og den indtrængende fremmede (fx Klodshans):

§3. Du skal ikke tro du er klogere end os.

§5. Du skal ikke tro du ved mere end os.

§10. Du skal ikke tro du kan lære os noget.

De er også ret sørgelige. Ethvert udviklet samfund bygger på arbejdsdeling og respekt for vore forskellige færdigheder og specialer. På forhånd at afskære sig og sit samfund fra at få tilført ny viden udefra er for dumt. Det har jeg nu også svært ved at se skulle kendetegne det danske videnssamfund, hvor man nok forstår at skelne mellem forskellige kompetencer og menneskeværd.

C) §2. Du skal ikke tro du er lige så meget som os. – Dette er blot en mildere, relativeret udgave af §1.

D) De resterende tre bud kan med god vilje forsvares som udtryk for en humanistisk lighedstanke:
§4. Du skal ikke bilde dig ind at du er bedre end os.
§6. Du skal ikke tro du er mere end os.
§8. Du skal ikke le ad os.
Det ottende bud kan dog vække mistanke om selvhøjtidelighed og mangel på humoristisk sans hos de indfødte. Herimod vil jeg nævne, at internationale undersøgelser har konkluderet, at netop danskerne er den nation, der er mindst bange for at blive grinet ad.
Jeg vil derfor nøjes med at behandle **§§ 4 og 6** som mulige udtryk for noget typisk og til tider værdifuldt i dansk mentalitet. De handler nemlig efter ordlyden ikke om manglende respekt for færdigheder, klogskab og dygtighed, men alene om **ikke at tro sig mere værd som menneske**. Her ser jeg bort fra, at Jantes indbyggere næppe ville være i stand til på kantiansk vis at universalisere disse bud, så at de også ville kunne rettes mod dem selv i mødet med det fremmede.

4.
I mange lande er H.C. Andersen Den Kendte Dansker. Ovenfor har vi set ham – længe før Jantelovens officielle fremkomst – beskrive dens mentalitet såvel fra offerets som fra udøverens synsvinkel, hvilket dog hænger godt sammen. Digterens satire vender med konsekvent poetisk retfærdighed det snobbede, bornerte samfunds normer og falske værdier på hovedet. Wikipedia har denne definition:
Satire *er en kunstnerisk gerne humoristisk genre, der latterliggør og udleverer mennesker – og deres dumhed og unoder. Formålet er at underholde og revse ved at udstille mange former for tåbelighed eller uretfærdighed. Ofte med det formål at forbedre eller bekæmpe de tåbelige menneskers magt.*
Ællingen og Klodshans er kun mislykkede målt med et naragtigt samfunds alen, mens dets

højtærede kejser for os blot er forfængelig tomhed, som man ikke kan tale med, kun om: "Men han har jo ingenting på". Men i 'Nattergalen' lader Andersen kejseren på dødens rand indse denne sin hidtidige dårskab (jf. Jantelovens §§ 4 og 6), tiltalt af livets sande værdier med nattergalens "du". Her er kraften, som dybt under Janteloven både river ned og bygger op. Håbet er, at magthaveren kan tvinges til at lære ydmyghed, fromhed, tilbedelse og visdom ved at opleve kun at have sin magt til låns. – Søren Kierkegaard kan beskrive denne vending således (Opbyggelige Taler, s.139):

Thi Standsningen er ikke dorsk Ro, Standsningen er også Bevægelse: Den er Hjertets inderlige Bevægelse, den er Selvfordybelsen i Inderlighed (…)

Med en slående parallel til Andersens eventyr hedder det (samme, s.177):

Herligt at være klædt som Lilien; endnu herligere at være den opreiste Hersker; men herligst at være Intet ved at tilbede.

Kierkegaards protestantiske syndsbevidsthed ville vel således kunne se sig selv spejlet i Jantelovens §§ 4 og 6. Og måske endda i den frygtelige §1! Men bag Janteloven er der ingen nåde.

5.

H.C. Andersens tilbagevendende tematisering af sociale mere- og mindreværdsfølelser kan sagtens have inspireret Sandemose, og de var langt fra grebet ud af luften. I hans eget liv, minutiøst gengivet i dagbøgerne, var han den indtrængende fremmede i kulturens og borgerskabets verden. Den unge mand eller grimme ælling går ud fra, at man her vil ham det godt:

Søndag 6. November 1825. Læst flittigt, Rektoren godmodig og høflig. O Gud lad mig dog bevare hans Godhed, han er streng men Hiertet sidder ham paa det rette Sted. – Han var lidt syg i Aften, (…) vi spillede Rambus derpaa bad R mig læse noget for ham af 7 Aar men jeg læste ham ei til pas, først for hurtig, da jeg indskrænkede dette, læste jeg for theatralsk. Jeg blev lidt mismodig over det / men han er jo ei vel.

Typisk for den godmodige Andersen ses Jantelovens dommere omkring ham i lyset af formildende omstændigheder. En side af hans væsen er det selvbevidste geni, men han er til stadighed i krig mod sin egen forfængelighed – taknemmelig mod forsynet; syndsbevidstheden kan måske ses som en internaliseret Jantelov (§1):

Mandag 5. December 1825. Ja! Han behandler mig med Godhed, o Gud kunne jeg blot vise Fremgang, men jeg gruer for Examen (…) Stolthedens Dæmon har denne Tid opslaaet sit Sæde hos mig, jeg troer jeg besidder Digteraand at jeg vil naa en Høi Plads, og i det jeg troer er der en anden Følelse som raaber frygteligt, at det er en forskruet Grille, o Gud o

Gud forlad mig ikke, jeg anseer Alt for din Styrelse, jeg fortiener ikke din Godhed det erkiender jeg – O Fader forlad mig ikke! –

Otte år senere blottes hans livsvarige dybe usikkerhed, da han kommer for tæt på datidens guddommelige helt – interessant nok netop den senere hovedperson, der i 'Nattergalen' måtte lære at ydmyge sig:

Fredag den 24. Mai 1833. (…) Vi gik nu til store og lille Trianon, Var i Napoleons Sovekammer, Alt stod der, som da han havde forladt det. (…) jeg lagde min Haand paa Trinene og paa hans Hovedpude. Speilet mig i Speilet, der tidt har vist hans Ansigt. Hvor ubetydelig saae jeg ikke ud. Havde de Andre ikke været der, jeg havde knælet ned.

I de følgende år kredser han ofte om sit splittede forhold til Edvard Collin, hans 'lillebror' i den magtfulde familie, som han var afhængig af. Ved at afvise Andersens forslag om at være dus havde denne eftertrykkeligt håndhævet Jantelovens §2. I eventyret 'Skyggen' ironiseres der i øvrigt senere over dette asymmetriske forhold, idet Skyggen afviser sin tidligere herres forslag om at være dus. Men det kostede mange års kamp at komme på humoristisk afstand af den manglende anerkendelse fra dem, som Andersen trods alt elskede i andegården:

Mandag den 23. September 1833. (…) Fik et langt Brev fra Eduard, det var et Slags Oposition mod Agnete; jeg vil ikke længer være en evig og altid eftergivende, ikke altid behandles som et Barn af en Yngere, selv Ven! – En saadan Tone som Eduard bruger forlanger Oposition, dog elsker jeg ham inderlig! –

Torsdag den 9. Januar 1834. (…) Det er svært at rive sig ud af gamle Forhold der trykke, men bedre seent end aldrig! Eduard skal ikke dominere mig længer!

Fredag den 17. Januar 1834. (…) Mit Humeur var særdeles ilde. Eduard, Du er Skyld deri! Vi blive vist aldrig Venner!

Løverdag den 25. Januar 1834. Ja, Eduard har maatte sagt ham det, Eduard der i sit Brev taler om Nedrighed at meddele Indholdet af Breve. Mine Venner blive mine bittre Fjender. Evige Gud lad det blive mig mueligt aldrig at see Hjemmet, det er mig forhadt! – Hvad har jeg for min Skikkelighed. Intet! Intet! Vel saa vil jeg være Djævel, man har bragt mig til Fortvivlelse, Mennesket er ondt, ondt!

Tirsdag den 28. Januar 1834. – I dag er jeg daarlig, min Forbittrelse mod E og enkelte Hjemme stige meer og meer. De have dræbt min Ro, min Glæde her hvor jeg kunde være saa lykkelig. – Spadserede med Berg til Monte Testacio (…)

Søndag den 2. Februar 1834. (…) rystede som en Febersyg, B: meente det dog var Hjemvee, o nei nei! Jeg gyser kun for Hjemmet, der venter mig intet godt, derfra kommer ingen Glæde, der har man spottet, haanet, bedraget mig.

I de foregående optegnelser fra udlandet udtrykkes en feberagtig vrede, efterhånden mod

hele den hjemlige andedam. Uden for dagbogen, ansigt til ansigt, balancerer Andersen dog mellem at hævde sit ligeværd og sin tendens til at være godmodigt tilgivende – *en evig og altid eftergivende*:

Tirsdag den 4. Februar 1834. (…) Da han var gaaet skreg de Andre: "jo der bar Du dig net ad, det var jo Tydsklands berømteste Maler Cornelius!", jeg kjendte ham ikke. Zeuthen vrøvlede Noget om at man kunde see det i hans geniale Ansigt, jeg blev over al hans Snak heftig og sagde, ja, saa kunde han ogsaa see af mit at jeg var intet almindeligt Menneske, men nu sagde han en mængde Grovheder, men man kan ikke blive vred paa ham thi han mener intet dermed, han vil kun være original. –

Men i disse år op til gennembruddet som eventyrdigter ses efterhånden en naturlig og kunstnerisk selvbevidsthed, der kan dulme den sociale usikkerhed:

Skjærtorsdag den 27. Marts 1834. (…) Jeg har i Dag faaet Brev fra min kjære Voigt. Han taler om Molbecks Critik. Det burde være Critikkens Sag: med Kjærlighed til Kunsten at glæde sig ved det Gode og med en Art Smerte berøre det forfeilede, det Slette burde ganske forbigaaes, men hjemme sætter slig en kold Karl der ikke har Gnist af lyrisk Følelse, sig for Arbeidet, vil have Alt under sin Paryk, glæder sig kun naar han finder noget han synes der er slet. – Lad mig følge min Natur; hvorfor skal jeg gaae i et Trav som er Mode, slentrede jeg i min Gang saa er den dog naturlig. – Fordi han ikke finder sine Nødder paa mit Træ men Æbler, er derfor Træet ikke at foragte.

Han kunne have skrevet: Fordi han ikke ser en and, men en svane, er jeg derfor ikke at foragte. – Andersens stigende sikkerhed vokser i kærlighed til kunsten, ikke social selvtilfredshed, som han afskyr:

Torsdag den 10. April 1834. (…) af de Malerier som denne Gang tiltalte mig var Raphaels siddende Madonna, det er den rene himmelske Kjærlighed, der ligger i dette Ansigt, det er Uskyldigheden selv voxet til Moder. Barnets kloge Blik synes at tale. To Tydskere gik om paa Galleriet, den ene var den andens Cicerone, han talte med en utaalelig Selvtilfredshed, sagde hvert Øieblik, ja, naar man selv er Maler, da trænger man først ind i disse Enkeltheder der gjør det Hele osv.

Og snart bekræftes han i sit værd uden for Jantelovens verden, mens han holder balancen:

Fredag den 16. Mai 1834. (…) I Zeitung für die elegante Welt fra sidste Aar skal ogsaa staae en Udsigt over dansk Litteratur, hvor man skal sige at jeg ved min Optræden gav den en ny Retning, hvilket er Sludder, men viser dog, at der lægges mærke til mig. Barnlig glad og taknemlig følte jeg mig et bedre Menneske.

På sin vej op til sig selv har Andersen endda fået overskud til lystig selvironi:

Onsdag den 16. Juli 1834. (…) Jeg havde bestemt kun at gaae til Pirna, men forandrede

Plan og bestemte endnu i Dag at være i Dresden. Bjergrigt, jeg kravlede op paa en lille Klippe ved Veien, det var et Fodstykke til min Statue tænkte jeg og sang lystig i den levende Natur.

Denmark's ten commandments

Martin Paludan-Müller

resume

My article deals with the so called 'Law of Jante', stereotypically Danish, here defined in Wikipedia: *"the idea that there is a pattern of group behaviour towards individuals within Scandinavian communities that negatively portrays and criticises individual success and achievement as unworthy and inappropriate. The Jante Law as a concept was created by the Dano-Norwegian author Aksel Sandemose. In his novel A Fugitive Crosses His Tracks (En flyktning krysser sitt spor, 1933, English translation published in the USA in 1936) he identified the Law of Jante as ten rules."* – I claim that these ten rules are pointing in different directions, some of them anti humanistic in their lack of openness towards new ideas from outside, whereas others are more compatible with modern ideas of human equality in spite of social inequality. Such ideas have roots in Protestantism, e.g. Søren Kierkegaard's thinking. I show various applications of Law of Jante mentality in Andersen's fairy tales. His diaries tell about his struggle to overcome it and the lack of symmetrical relations in his own life.

Litteratur

Andersen, H.C.: Dagbøger 1825-1834 (G.E.C Gads Forlag, København 1971).

Andersen, H.C.: Eventyr, forskellige udgaver.

Den Store Danske Encyklopædi

http://denstoredanske.dk/Kunst_og_kultur/Litteratur/Nyere_motivskikkelser/Janteloven

Kierkegaard, Søren: Enten-Eller

http://www.sks.dk/ee1/txt.xml?hash=ss27&zoom_highlight=herre+jemini#ss27

Kierkegaard, Søren: Opbyggelige Taler i forskjellig Aand (Gyldendal, København 1967).

Sandemose, Aksel: En flygtning krydser sit spor (Schønberg, Viborg 1988).